

STRATEGIK BOSHQARUV HISOBIDA XARAJATLAR HISOBİ VA KALKULYATSIYA TIZIMLARINING HOLATI

Hamroyeva Zuhra Amiral qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada strategik boshqaruv hisobida xarajatlar hisobi va kalkulyatsiya tizimlarining zamonaviy holati tahlil qilinadi. O‘zbekiston korxonalarida faoliyatga asoslangan xarajatlar hisobi (ABC) va standart xarajatlar tizimining samaradorligi raqamli ma’lumotlar asosida o‘rganildi. Tadqiqot natijalari xarajatlarni kamaytirish, resurslardan optimal foydalanish hamda qaror qabul qilish jarayonlarini tezlashtirishda ushbu tizimlarning ahamiyatini ko‘rsatadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni joriy etish strategik boshqaruvning samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligi ta’kidlangan. Maqola korxonalarning moliyaviy barqarorligini ta’minlash va raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlarga oid.

Kalit so‘zlar: strategik boshqaruv, xarajatlar hisobi, kalkulyatsiya tizimi, faoliyatga asoslangan xarajatlar hisobi (ABC), standart xarajatlar, raqamli texnologiyalar, korxona samaradorligi, qaror qabul qilish.

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiy sharoitlarda korxonalar raqobatbardoshligini oshirish maqsadida samarali strategik boshqaruv tizimlarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi. 2023 yilgi tadqiqotlarga ko‘ra, dunyo bo‘ylab korxonalarning 68% strategik qaror qabul qilishda xarajatlar hisoboti va kalkulyatsiya tizimlaridan faol foydalanmoqda (Global Finance Report, 2023). O‘zbekistonda esa ushbu ko‘rsatkich 54% ni tashkil etib, sanoat sohalarida ushbu tizimlarning qo‘llanilishi ortib bormoqda (O‘zbekiston Iqtisodiyot Vazirligi, 2024). Strategik boshqaruv hisobida xarajatlarni aniq va tizimli hisoblash korxonaning moliyaviy barqarorligi va o‘shida bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Zamonaviy iqtisodiyotda korxonalarning raqobatbardoshligini oshirish va samarali boshqaruvni ta’minlash uchun xarajatlar hisobi va kalkulyatsiya tizimlari muhim ahamiyat kasb etadi. 2023 yilgi ma’lumotlarga ko‘ra, O‘zbekistondagi sanoat korxonalari jami \$51.72 milliard ishlab chiqarish hajmiga erishgan bo‘lib, bu sohaning iqtisodiyotdagi ulushini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, strategik boshqaruvda xarajatlarni aniq hisoblash va boshqarish zarurati ortib bormoqda.

Metodologiya

Tadqiqotda O‘zbekistondagi 50 ta yirik sanoat va xizmat ko‘rsatish korxonalari ma’lumotlari tahlil qilindi. Moliyaviy hisobotlar, boshqaruv hisoboti va so‘rovnomalar orqali 2022-2024 yillardagi xarajatlar hisobi tizimlari o‘rganildi. Faoliyatga asoslangan xarajatlar hisoboti (Activity-Based Costing, ABC) va standart xarajatlar tizimining samaradorligi ko‘rsatkichlari taqqoslandi. Statistika uchun Excel va SPSS dasturlari yordamida regressiya va korrelyatsion tahlillar amalga oshirildi.

Natijalar

Tahlil natijalariga ko‘ra, faoliyatga asoslangan xarajatlar hisobi joriy etilgan korxonalarda umumiy xarajatlarni kamaytirish 12-15% ga yetdi. Masalan, “O‘zbekiston Temir Yo‘llari” AJda ABC tizimini joriy qilish orqali ishlab chiqarish xarajatlari 14% ga kamaydi, shu bilan birga mahsulot sifatini yaxshilashga erishildi. Standart xarajatlar tizimidan foydalanayotgan korxonalarda esa xarajatlar nazorati an‘anaviy usullarga qaraganda 7-9% samaraliroq ekani aniqlangan.

Bundan tashqari, xarajatlarni boshqarishning raqamli tizimlari, xususan ERP (Enterprise Resource Planning) platformalari joriy etilgan korxonalarda qaror qabul qilish tezligi 30% ga oshdi. ERP tizimlari orqali real vaqtda xarajatlar monitoringi va tahlili amalga oshirilmoqda, bu esa strategik rejalashtirish jarayonini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Muhokama

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, strategik boshqaruv hisobida zamonaviy xarajatlar hisobi va kalkulyatsiya tizimlarini joriy etish korxonalarga nafaqat xarajatlarni kamaytirish, balki samaradorlikni oshirish, resurslardan optimal foydalanish va raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishga imkon beradi. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni qo‘llash xarajatlarni real vaqtda kuzatish hamda tahlil qilish imkonini beradi, bu esa tezkor va asosli qarorlar qabul qilishga xizmat qiladi.

Kelajakda O‘zbekiston korxonalarida ushbu tizimlarni yanada kengaytirish va avtomatlashtirish iqtisodiy samaradorlikni oshirishda muhim omil bo‘lishi kutilmoqda. Buning uchun kadrlar malakasini oshirish va axborot tizimlariga investitsiyalarni ko‘paytirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Global Finance Report. (2023). “The Role of Cost Accounting in Strategic Management.”
2. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot Vazirligi. (2024). “Milliy sanoat va moliya hisobi statistikasi.”
3. Kaplan, R.S., & Cooper, R. (1998). Cost & Effect: Using Integrated Cost Systems to Drive Profitability and Performance. Harvard Business School Press.
4. Horngren, C.T., Datar, S.M., & Rajan, M.V. (2015). Cost Accounting: A Managerial Emphasis. Pearson Education.
5. ERP Implementation and Impact Report. (2023). “Digital Technologies in Cost Management.”
6. O‘zbekiston Milliy Banki. (2023). “Korxona moliyaviy boshqaruvi va raqamlashtirish.